

Sub influența răscoalei lui Horea. Frământări, mișcări, măsurii în Maramureș

IOAN V. SABĂU

Pe teritoriul actualului județ Maramureș, în părțile Chioarului și în zonele lăpușene, sălăjene, someșene, ale bazinului minier băimărean și ale Maramureșului istoric, cu o populație în marea sa majoritate românească, raporturile stăpîn-iobag din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea nu se deosebeau prea mult de cele din Transilvania propriu-zisă. Și aici jugul greu al iobăgiei se înăsprise. Nedreptățile și abuzurile de tot felul se constituiau într-un fapt cotidian, iar bunul plac al stăpînului feudal era cel care impunea obligațiile iobagului, neținînd seama de reglementările în vigoare. În zona Chioarului, de exemplu, și îndeosebi în satele de pe întinsele domenii ale familiei Teleky de Szék, iobagii erau obligați să slujească cu atelajul trei zile pe săptămînă, iar cu palmele în fiecare zi. Mai mult chiar, în unele localități iobagii veșnici erau obligați să robotească în fiecare zi a săptămînii „decît doar domnul după greutățile timpului nu-i ușurează”¹. Nici situația micii nobilimi din Chioar (nobili de o sesie în marea lor majoritate), care în anul mării răscoale cifra 3 886 bărbați², nu era mai bună, fiind lipsită „de vechile sale drepturi, prin puternicie (forța și abuzul nobilimii maghiare — n.n.) îi despoaie, îi silește la vecturarea neobișnuită pînă acum”³.

În zona bazinului minier Baia Mare — Baia Sprie — Cavnic — înconjurați și ea de o rețea compactă de sate de români iobagi, fie pe domeniul montanistic erarial (ce cuprindea 14 sate românești), fie pe cel al urbei Baia Mare (cu trei sate și familii de iobagi, în alte trei cu populație română), raporturile stăpîn-iobag sînt aproape ca cele din Munții Apuseni. Atestate sînt și aici îndeosebi abuzurile de pe domeniul montanistic în care, pe lîngă obligațiile în dări, iobagii erau datori să efectueze și transporturi de minereu, lemne, cărbune, zile de lucru cu palmele, tăiatul lemnelor etc. Împotriva acestor abuzuri, ca și din regiunea Munților Apuseni, au plecat și au ajuns și la știrea împăratului reclamații și plîngeri. Faptul este confirmat chiar de împăratul Iosif al II-lea care, într-un bilet de mină din 27 noiembrie 1784, adresat cancelarului Eszterházi, îi reproșează acestuia că nu s-au luat măsuri pentru oprirea abuzurilor, că nu s-a făcut nimic pentru ca acestea să înceteze. „E fapt știut — nota împăratul referindu-se la reclamațiile din Munții Apuseni, — stau acolo încă din luna aprilie nerezolvate și că tot astfel se întîmplă și în celelalte orașe miniere, cu deosebire la Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitich face pe tiranul, iar fratele său aici îl acoperă”⁴. Abuzurile, nedreptățile, silniciile sînt realități adevărate și în zona Băii Mari, recunoscute și întărite de cele mai

¹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979 (în continuare D. Prodan, *Răscoala*) vol. I, p. 16.

² *Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787). Primul recensămînt al Ungariei (1784—1785)*, Budapesta, 1960, sub redacția lui Danyi Deszö și David Zoltán, p. 330—339.

³ *Izvoarele răscoalei lui Horea*, Seria B. *Izvoare narrative, 1773—1783*, sub redacția lui Ștefan Pascu, Edit. Academiei R. S. România, București, 1983 (în continuare *Izvoare narrative*) vol. I, p. 351.

⁴ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 22.

autorizate foruri, confirmate și cunoscute de împărat „și care nu pot fi puse la îndoială”⁵.

Pe această stare de nedreptăți și abuzuri, de frământări și neliniște atestată și în celelalte zone ale actualului Maramureș, vestea marii ridicări la luptă pentru scuturarea anacronicului jug al iobăgiei și asuprirea naționale a românilor transilvăneni a fost primită cu bucurie și speranță de către populația română maramureșeană și cu îngrijorare și nemulțumire de către autoritățile timpului.

Primele știri oficiale primite la Baia Mare asupra izbucnirii și desfășurării acestei adevărate revoluții populare sînt două scrisori date la 11 noiembrie 1784, purtînd semnăturile vicecomitelui, comitatului Solnocul Interior, Szentpáli Laciislav, și a vicecomitelui substituit al aceluiași comitat, Balogh Gheorghe, prin care inspectoratul minier a fost înștiințat despre răscoala țărănilor români în număr de 12 sau 13 mii din comitatele Hunedoara, Alba și Zărand. Aceste scrisori au fost prezentate de inspectorul minier magistratului orășenesc, adăugînd că, după cum a aflat și din alte informații ale unor particulari, răsculații ar intenționa să se îndrepte spre Gîrbău pentru a-și procura muniții. Totodată inspectorul a solicitat magistratul să-și dea concursul pentru apărarea atît a casei fiscului cît și a orașului, care, după cum se poate citi în cărți, încercase și în trecut mari primejdii în urma unor asemenea atacuri din partea unor astfel de răzvrățiți.

Scrisorile în cauză au fost prezentate în sesiunea magistratului din 22 noiembrie 1784, care a hotărît luarea următoarelor măsuri :

1. Deoarece, în cazul în care orașul ar fi atacat de un număr mai mare din acei răsculați, respingerea lor nu ar putea-o face, locuitorii orașului fiind prea puțini, au hotărît ca atît din partea inspectoratului minier, cît și a magistratului orășenesc să înainteze o cerere Comitatului Satu Mare prin care să solicite trimiterea de trupe regulate, fie de alți oameni de la țară.

2. Pentru a afla din vreme dacă răsculații români intenționează într-adevăr să se îndrepte spre acest oraș, inspectorul minier și magistratul au hotărît să trimită, primul în trei părți iar al doilea în două părți, oameni de încredere care să-i înștiințeze imediat prin scrisori despre situația românilor răsculați și despre pornirea lor spre Baia Mare. Din partea magistratului orășenesc au fost trimiși spre Reteag senatorul Francisc Barthos și Hundeshagen Iosif, însoțiți de un călăreț tînăr (fecior), iar spre Jibou au fost trimiși jurații Ștefan Szűts și Iosif Gyalai, însoțiți de un alt călăreț tînăr.

3. Stringerea armelor, puștilor și pistoalelor de la toți civilii și locuitorii, interzicînd negustorilor să vîndă praf de pușcă și gloanțe. Negustorii erau obligați sub amenințarea unor pedepse severe, să anunțe magistratul despre orice străin ce s-ar prezenta pentru cumpărarea de muniții. În oraș și în suburbii (hostádokban) să patruleze străji, cu obligația de a aresta și a aduce la închisoarea orașului pe orice străin. Concomitent s-a dat ordin locuitorilor orașului ca în cazul în care vreun străin ar solicita găzduire acesta să fie dus de cetățean sau straža străzii la judele-primar.

4. Pentru apărarea morii de praf de pușcă din oraș s-au înstituit străji, cu obligația celor de la moară ca în cazul în care ar fi atacați de răsculați peste dealuri și nu ar rezista, să verse imediat praful de pușcă în riul Săsar.

5. Pentru apărarea averii erariului și a păstrării orașului, deoarece nu se știe cînd și în ce ceasuri vor năvăli românii, răsculați, pînă la primirea aju-

⁵ *Izvoare narative*, vol. I, p. IX.

torului din partea comitatului (Satu Mare — n.n.) s-a hotărît împărțirea armelor cetățenilor capabili să le poarte, cărora li s-a amintit obligația de credință față de împărat și îndatorirea de a apăra orașul, urmînd ca la semnalul tobei să se prezinte cu armele pentru a apăra cu tot zelul orașul și bunurile fiscului⁶.

De menționat, că încă cu două zile înainte de dezbaterile în sesiunea magistratului a celor două scrisori prezentate de inspectorul minier și înainte de a se lua măsurile mai sus enumerate, autoritățile orașului cunoșteau din alte surse izbucnirea răscoalei, și s-au grăbit să facă primele demersuri pentru primirea de întăriri. La 20 noiembrie magistratul baimărean s-a adresat Congregației generale a Comitatului Satu Mare și Consiliului Locumtenențial cu o scrisoare prin care, exprimîndu-și îngrijorarea cu privire la pericolul iminent în care s-ar afla, cerea trimiterea fără întîrziere de ajutoare pentru a-i apăra pe cetățenii orașului de prădăciuni și a preveni izbucnirea unor răzvrătiri, precum și pentru punerea în siguranță a casei fiscului și a tuturilor bunurilor erariale și ale locuitorilor. Se apela inclusiv la ajutorul armatei regulate⁷.

Răspunsurile nu au întîrziat prea mult. La 22 noiembrie comitatul Satu Mare în adunarea sa generală a hotărît înarmarea generală a nobililor, cît și a celor din popor pe care spera că poate conta nobilimea și a emis un ordin special orașelor Baia Mare și Baia Sprie cărora li s-a cerut punerea sub paza unui comisar special a plumbului și prafului de pușcă. Totodată, în aceeași zi de 22 noiembrie, în adunarea generală, s-a hotărît și s-a și intervenit la împăratul Iosif al II-lea și Consiliul Locumtenențial de la Buda pentru reprimarea țărănilor răsculați⁸. S-a invocat marea număr de răsculați din care o parte cuprinzînd 13 000 oameni s-ar îndrepta spre părțile sătmărene pentru a pune mîna pe casa fiscului, pe moara de praf de pușcă, pe plumb și pe munițiile de aici. În același timp, comitatul motiva solicitarea de ajutoare armate printr-un alt pericol din partea unui alt val de răsculați de 8 000 oameni care din Zărând s-ar îndrepta spre comitatul învecinat Bihor și ar reprezenta un real pericol pentru comitatul Satu Mare și oamenii săi⁹. Pentru apărarea monetăriei și casei fiscului s-a cerut ajutor militar și generalului Tige (așa apare la acad. Prodan în *Răscoala*, iar la I. Sabău în *Ecourile răscoalei* Tiesch), comandantul trupelor imperiale din Debrețin, spre a reprima „îndrăzneala dîrză a răsculaților și să restabilească atît siguranța casei fiscului și a monetăriei, cît și buna liniște a întregii obști“¹⁰.

Din aceeași adunare generală a nobililor comitatului Satu Mare se trimit știrile aflate despre meșul răscoalei românilor din Transilvania comitatelor Maramureș, Bihor, Ugocea, Bereg, Ung și Szabolos comunicîndu-li-se totodată și măsurile luate, recomandîndu-li-se să recurgă și ele la sechestrarea prafului de pușcă, a gloanțelor și a plumbului pentru a nu cădea în mîinile răsculaților¹¹.

În anexă la comunicarea făcută comitatului Maramureș se află înșirate și cele șapte măsuri luate pentru apărarea și punerea în siguranță a bunurilor

⁶ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, inv. nr. 263, protocol 14, p. 111—112. Vezi și referiri la aceste măsuri, la I. Sabău, *Ecourile răscoalei lui Horea în părțile de nord-vest ale Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor“ nr. 1/1962 (în continuare I. Sabău, *Ecourile răscoalei*), p. 180—181.

⁷ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, inv. nr. 263, protocol 74, p. 273—274.

⁸ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 183; vezi și D. Prodan, *Răscoala* vol. I, p. 555—556.

⁹ Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura jud. Maramureș, Seria Acta politica, doc. 30 din 1784 fila 1; vezi și D. Prodan, *Răscoala* vol. I, p. 555.

¹⁰ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 183; vezi și D. Prodan, *Răscoala*, vol. I, p. 555—556.

¹¹ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 183.

erariale din orașele miniere Baia Mare, Baia Sprie și Satu Mare. Întrucât în parte se deosebesc sau au o altă nuanță decît cele luate de magistratul orașului Baia Mare, în sesiunea din 22 noiembrie, le redăm mai jos în rezumat. În partea introductivă se arată că, datorită știrilor aflate dintr-o diversă corespondență, precum și din declarațiile inspectorului suprem al Inspectoratului minier din Baia Mare, Francisc Kibling, au fost înștiințați despre răscoala din Marele principat al Transilvaniei și, pentru apărarea bunurilor erariale, pentru prevenirea ca acestea să nu cadă în mîna răsculaților, s-au dat juzilor cercuali următoarele ordine :

1. Sechestrarea prafului de pușcă la negustori.

2. Orașele Satu Mare, Baia Mare și tirgul Baia Sprie să sechestreze tot praful de pușcă și orice fel de plumb, sub supravegherea unui comisar erarial, vînzarea lui fără ordin special fiind interzisă. Prin juzii nobililor să se sechestreze și în celelalte locuri din comitat astfel de produse de la negustorii care le dețin și să se păstreze neatînse pînă la noi ordine.

3. Strîngerea armelor de la toți iobagii din localitățile învecinate cu Transilvania.

4. În toate localitățile comitatului, să se constituie străji sub răspunderea juzilor. Locuitorii acestora să fie instruiți să nu dea găzduire sau să primească pentru noapte vreun străin fără aprobarea judei, sub pedeapsa încarcerării imediate. Dacă cineva ar intra în vreun sat cu bilet de trecere suspect să fie prins imediat și dus în închisoarea magistratului, chiar dacă ar fi nobil.

5. Țăranii găsiți la punctele de trecere cu pașapoarte suspecte să fie duși și predați la cel mai apropiat magistrat.

6. Pentru paza tezaurului regesc din Baia Mare, întrucît inspectoratul minier de aici se teme de atacul plebei răsculate asupra orașului, să se ceară ajutor militar în comitat, din care Băii Mari să i se dea 60 de oameni, sub comanda unui ofițer. Totodată, la nevoie, să fie înarmați și nobilii pentru respingerea țăranilor răsculați.

7. Magistratii să fie atenți la toate împrejurările și știrile primite și tot ce s-ar întîmpla în părțile de peste Someș să raporteze vicecomitelui substituit, iar în partea de dincoace de Someș rapoartele să fie trimise însuși vicecomitelui. Vicecomitele e autorizat că, în caz de necesitate, să aibă grijă ca erariul regesc, contribuabilii ori ordinele și stările din comitat să nu sufere vreun neajuns ¹².

Cu toate că dispoziția comitatului Satu Mare nu a fost trimisă magistratului orașului Baia Mare, negăsindu-se în arhiva acestuia și nici urme că ar fi fost dezbătută în vreuna din sesiunile anului 1784, măsurile luate la 22 noiembrie, în cele cinci puncte, sînt asemănătoare. Măsurile, deși au fost aduse de trei ori la cunoștința locuitorilor urbei, nu au fost respectate. Așa au făcut Vasile și Dumitru Gloden, împreună cu Alexa Sas (primul de 30 de ani, al doilea de 28 ani și ultimul de 32 de ani), locuitori ai Băii Mari, toți de religie românească, găsiți vinovați în sesiunea din 24 noiembrie 1784 de nerespectarea ordinului magistratului, și „în aceste vremuri tulburi au primit în casă oameni străini, fără ca să anunțe judele primar“, fapt pentru care au fost pedepsiți cu cîte 25 lovituri de băț fiecare ¹³.

O altă măsură luată în aceeași sesiune din 24 noiembrie prevede și dispune căpitanilor de străji, (az utza kapitányok) să se străduiască să întocmească

¹² Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura județului Maramureș, Seria Acta politica doc. 30 din 1784. f. 3—4 ; vezi și D Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 191 și 192.

¹³ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, protocol 14, p. 113 verso ; vezi și I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 181.

evidența locuințelor și grajdurilor necesare pentru încartiruirea soldaților și adăpostirea cailor unității de dragoni care, în scurt timp, ar sosi în oraș pentru înfrângerea rebelilor români răsculați (rebelis feltámadott oláhok) ce ar ataca inspectoratul minier și orașul ¹⁴.

La solicitările de ajutoare, precum și de la delegații trimiși încep să sosească primele răspunsuri, unele mai mult, altele mai puțin liniștitoare. Primul care răspunde este generalul Tige (Tiesch), comandantul trupelor imperiale din Debrețin care, la 25 noiembrie, făcea cunoscut comitatului Satu Mare că, potrivit informațiilor primite, răscoala iobagilor din Munții Apuseni ar fi fost în mare parte potolită, iar orașul Baia Mare, aflat departe de acolo, nu este în primejdie încă. Pentru orice eventualitate a dat însă ordin generalului Splényi ca să trimită din brigada sa un detașament de infanterie pentru paza casei fiscului și a monetăriei din Baia Mare ¹⁵.

Cu toate că știrile erau liniștitoare într-o oarecare măsură, o zi mai târziu, la 26 noiembrie, magistratul orașului Satu Mare a hotărât să dea o escortă de 60 de orășeni pentru a însoți pînă la Carei ¹⁶, casa fiscului (casieria de fapt) din Baia Mare, cu ocazia transportării sale la Cașovia.

După cum rezultă din informațiile ulterioare, cei 60 de nobili (sau poate alții ?) au fost concentrați la Seini și Oșvareu (azi înglobat comunei suburbane Botiz din imediata apropiere a orașului Satu Mare) pentru a escorta casa fiscului din Baia Mare spre a o pune într-o mai mare siguranță la Cașovia ¹⁷. În Seini se afla și unul din membrii familiei contelui Sigismund Kornis din Zaláu, fapt ce rezultă din scrisoarea din 28 noiembrie a contelui Gabriel Haller care, după ce-l informa că răsculații au fost blocați în munții Cîmpenilor și-i cerea ca și el să tragă un cordon pe sub Meseș, ca nu cumva răsculații să scape într-acolo, îl sfătua: „pentru Dumnezeu nu-i lăsa acolo la Seini, căci zilnic observăm că poporul de jos și fără venirea vreunui tilhar își atacă domniile pămîntești” ¹⁸.

La 27 noiembrie, senatorul Francisc Berthos, unul din trimișii numiți în sesiunea din 22 noiembrie, înștiințează din Dej magistratul că în urma celor aflate în ziua de 26 noiembrie o parte din armata răsculaților s-a îndreptat spre comitatul Arad. Pentru a se afla noi vești despre mișcarea răsculaților, în ziua de 26 noiembrie, din Gherla au fost trimiși opt oameni înarmați, urmînd să aducă la cunoștința magistratului știrile trimise de aceștia. În continuare descrie atacul din Deva unde 50 de nobili înarmați au atacat pe răsculați, luînd 80 de prizonieri din care pe mulți i-au omorît încît omul care a sosit de acolo descrie mirosul greu al cadavrelor, și continuă: „că au reușit nobilii nu e mare mirare deoarece erau înarmați în timp ce românii erau neînarmați, doar cîțiva aveau coase, unii securi, dar cei mai mulți aveau doar bîte”. Francisc Barthos mai relatează că, din cele spuse de vicecomite, după această pierdere grea românii string fierul pentru „a face lănci și alte arme de împuns”.

Ca urmare a celor aflate, conchide trimisul magistratului „locuitorii orașului nu au pentru ce să-și facă griji prea mari dar, deocamdată, este necesar să se păstreze străjile pentru ca răsculații, înspăimîntați de trupele de secui și alte trupe trimise împotriva lor, să nu încerce să scape îndreptîndu-se spre Baia Mare” ¹⁹.

¹⁴ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, protocol 14, fila 113 verso.

¹⁵ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 183.

¹⁶ *Ibidem*, p. 185.

¹⁷ *Ibidem*, p. 184.

¹⁸ D. Prodan, *Răscoala*, vol. I, p. 550.

¹⁹ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, Acte dezbătute în sesiuni, doc. 209.

La 29 noiembrie va răspunde și Consiliul Locumtenențial din Buda la cererea de ajutorare, considerind că pentru moment sînt suficiente măsurile pentru paza drumurilor și colaborarea cu autoritățile din jur. Răspunsul cerea juzilor să facă o supraveghere exigentă și orice indiciu cu privire la izbucnirea unei revolte sau vreunui atentat să fie imediat anunțat pentru a se putea lua măsurile necesare²⁰.

Cu toate că știrile primite au fost în parte liniștitoare, teama autorităților celor două centre miniere nu a scăzut din intensitate și de aceea ele caută în continuare surse de informare. Astfel, judele și senatul orașului Baia Sprie se adresează printr-o scrisoare, din 2 decembrie, magistratului orașului Bistrița comunicîndu-i că, la auzul răscoalei plebei române, i-a cuprins o spaimă îngrozitoare. Și baiasprienii au auzit că numărul răsculaților ar fi de 13 mii și că ar intenționa să asalteze minele. În scopul de a putea lua din timp măsurile necesare cereau bistrițenilor să-i informeze despre toate cite se întîmplă²¹.

Fără să mai aștepte răspunsul cu informațiile solicitate senatul orașului Baia Sprie, împreună cu reprezentanții oficiului minier din localitate, într-o ședință comună ținută la 10 decembrie, au stabilit :

1. Conscrierea tuturor locuitorilor care posedă arme, precum și a celor care nu au, dar pot să primească. În acest scop s-a format o comisie sub conducerea căpitanului orașului.

2. Constituirea de străji pentru asigurarea liniștii în interiorul orașului, formate din șase persoane ziua și din 16 persoane noaptea. La constituirea străjilor se avea în vedere ca muncitorii în ziua în care se aflau la lucru să nu fie cuprinși.

3. Cei care au arme și care sînt desemnați pentru purtarea acestora vor participa joia, sîmbăta și duminica (după serviciul divin) la instruirea sub conducerea căpitanului orașului.

4. S-au dat dispoziții ca populația, la semnalele sonore sau alte semnale ce vor fi date, să se prezinte cu unelte la instruirea pentru stingerea incendiilor.

5. În caz de pericol străjile de noapte vor da semnalul prin șase sunete de goamnă.

6. Cei care, conform punctului doi, fac serviciul de strajă noaptea, să fie atenți și vigilenți, să-și cunoască zona de patrulare și cînd se întîlnesc să se recunoască.

7. Luarea de măsuri pentru asigurarea materialelor necesare. Să se fixeze locul celor șase posturi de pază, pentru a putea fi găsiți și pentru a putea comunica unii cu alții.

8. Femeile din Șișești de religie greco-catolică care, după cum a raportat supraveghetorul topitoriei, s-au reapintors în sat, să fie conscrise de preotul de acolo și interogate dacă nu au aparținut erariului sau altor stăpîni.

9. Adunarea tuturor locuitorilor pe ziua de 12 decembrie pentru a lua cunoștința de măsurile hotărîte²².

Informațiile cerute bistrițenilor sosesc prin scrisoarea acestora din 17 decembrie în care se confirmă că numărul răsculaților ar fi de 12 mii și că această plebe românească în furia sa comite cele mai înfricoșătoare măceluri „cu gîndul să nu se oprească pînă nu vor omori pe toți nobilii unguri”. Bistrițenii îi informează, cu regret, că măsurile civile și militare nu i-au înfricoșat pe răsculați și că este departe de ei gîndul de a se liniști. „Chiar fugăriți

²⁰ Ibidem, doc. 212.

²¹ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 189.

²² Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura județului Maramureș, Acta politica, doc. 47. din 1784, f. 3—4.

fiind s-au grupat din nou sub comanda unui popă (așa și la D. Prodan) numit Horea, care se dă pe față drept regele Daciei“. Se relatează că o parte din răsculați s-au retras în munții Turzii, „unde nu se poate apropia nici miliția și unde pînă acum nu au putut fi aduși la mintea sănătoasă și la ascultarea datorată nici după ce împăratul le-a oferit grațiere...“²³.

Știri ceva mai puțin îngrijorătoare a primit magistratul orașului Baia Mare printr-o scrisoare din 11 decembrie de la Zaláu, semnată de Katona Mihai, care descria mersul răscoalei românilor. Katona relatează că din informațiile primite între 3 și 7 decembrie răsculații nu au mai atacat fiind surprinși în munți în urma măsurilor luate de contele Csáky, comitele suprem al comitatului Cluj. Autorul scrisorii se mira, întrebându-se ce fel de popor poate fi acesta care „înconjurat în munți din toate părțile nu se predă ci continuă să opună rezistență“. Descriind situația din comitat, Katona arată că numai nobilii și-au ținut posturile de pază fixate, fără sprijin militar, așa că din partea acestora, a Sălajului, nu au de ce să se teamă, deoarece drumurile dinspre Meseș au fost închise, dar nu scăpa să remarce că românimea de sub Meseș a fost așa de înclinată spre revoltă încît patenta de grațiere a împăratului nu au acceptat-o și, dacă nu ar fi primit datorită providenței divine întăriri militare din Ungaria, aceasta i-ar fi atacat. Cu sosirea armatei au prins curaj și nobilii din posturile de pază, iar românii se tem și au început să se liniștească. Katona scria că mai mulți corifei (inițiatorii mișcării din comitat) au fost prinși și vor fi pedepsiți exemplar. Scrisoarea trimisă din Zaláu magistratului orașului Baia Mare mai cuprindea știrea că prin poșta din 11 decembrie s-a aflat că au sosit la Cluj 500 secui cu ordin să se unească cu nobilimea de afară — Cluj și Solnoc — și împreună să bareze drumurile ce vin din munți. De asemenea, sălăjanul mai știa că alți 500 secui urmau să sosească la Cluj și spera că aceste întăriri vor îndepărta pericolul de ei²⁴.

În Baia Mare, datorită solicitărilor de ajutorare făcute anterior, au sosit întăriri militare cerute, fapt confirmat de o scrisoare dată la 12 decembrie în Baia Mare și semnată de un oarecare István. Conform celor știute de acesta „în Baia Mare au venit mai de multușor 50 de călăreți nemți, apoi tot alții pedestri și se așteaptă și mai mulți. Și pe locuitorii orașului îi exersează și sînt de veghe fără încetare, mai ales noaptea. Dar așa se pare că se tem mai degrabă de românii locuitori din împrejur decît de Horea (subl. noastră). Răsculații s-ar afla în Munții Calatei. Și ei aici sînt în mare teamă și poate azi dintre cetățeni și mineri vreo 200 au și înarmat și vor fi puși la instrucție“²⁵.

Teama de o răscoală a românilor din jurul Băii Mari se menține și în ultimele zile ale anului 1784, cînd este din nou atestată sosirea întărilor militare. Această realitate este confirmată de una din notabilitățile orașului, Adam Decsei, care la 30 decembrie îi scria contelui Banffy că se teme de intenția răsculaților de a năvăli asupra orașelor miniere și de aceea pentru respingerea atacului au sosit 50 de dragoni nemți, iar cu o zi înainte o companie de pedestrași care au fost încartiruiți în oraș. A. Decsei scria că era mare groază în Baia Mare. „Căci românimea imensă care locuiește în jurul lor așteaptă agitată sosirea fraților săi“. De altfel aflăm de la el că în satul vecin Seimă, localitate așezată aproximativ la jumătatea distanței între Baia Mare și Satu Mare, doi popi amăgitori umblînd prin sate cu scrisori au fost dați pe mîna autorităților și duși la închisoarea din Carei, iar pe domeniul cameral și în unele sate ale contelui Adam Teleky (fost comite suprem al Comitatului Dăbîca, stră-

²³ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 189.

²⁴ Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, Acte dezbătute în sesiuni, doc. 1073, f. 1—2.

²⁵ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 190.

nepotul lui Mihai Teleky, guvernatorul Transilvaniei, căsătorit cu Ana Vasselényi, cu întinse posesiuni în zona Sălaj și Satu Mare)²⁶, iobăgimea a și început să refuze supunerea datorată nobililor, împotrivindu-se oamenilor domnești trimși să strângă taxa²⁷.

Îngrijorarea și spaima autorităților locale și insistența cu care au cerut ajutoare din toate părțile au avut ca temei real nu numai știrile primite din comitatele cuprinse de flăcările răscoalei, ci și frământările „imensității românilor“ din aceste părți, refuzul acestora de a-și îndeplini obligațiile iobăgești, legăturile care au existat între români de aici și cei răsculați, atmosfera de încordare care putea și aici dintr-un moment în altul să ducă la o mare înclăștare între asupriți și asupritori.

Această atmosferă s-a simțit și este atestată nu numai în jurul Băii Mari și în Chioar, ci și în Maramureșul istoric, partea de dincolo de Munții Gutiiului, precum și în zona Lăpușului, a fostului Comitat Solnocul Dinăuntru.

Și în comitatul Maramureș, ca urmare a informațiilor primite din comitatele Satu Mare, Solnocul de Mijloc și târgul Baia Sprie, se iau măsuri preventive pentru asigurarea avutului erarial, a minelor și ocnelor, a avutului nobilimii. Generalul Splényi, la 23 noiembrie 1784, trimite din Cașovia îndrumări autorităților, nobililor și tuturor juzilor satelor să fie reținuți oamenii rătăcitori, fără pașaport, să fie cercetați și la cea mai mică suspiciune să fie reținuți și să nu fie eliberați mai înainte de a se legitima, să fie urmărite îndeaproape convorbirile locuitorilor și pe orice refractar sau ațîțător să-l prindă și să-l ducă la închisoarea magistratuală, iar dacă s-ar isca undeva o tulburare mai mare și puterile locale nu ar fi deajuns pentru restabilirea ordinii să se ceară asistență militară de la ofițerii cei mai apropiați, cărora li s-au dat ordine în acest sens²⁸.

Ca urmare, la 9 decembrie, sub conducerea consilierului imperial și vicecomitelui comitatului Maramureș, Sigismund Komjathy, s-au întrunit într-o adunare restrînsă demnitarii Adam Csatho de Fügler, administratorul Marmatiei (administratore Marmatico), Ludovic Pogány de Cseb, notar ordinar, Paul Hatfaludy, judele nobililor, Ioachim Biro, asesor, și Ioan Brozd, tricesimatorul regal și magistrul al orașului Sighet, care au hotărît luarea următoarelor măsuri:

1. Conscrierea prafului de pușcă, plumbului, gloanțelor și tuturor armelor aflate la negustori; concentrarea tuturor acestora la un singur negustor și interzicerea vânzării fără aprobarea vicecomitelui. La fel se va proceda și cu cantitățile aflate la negustorii din Hust, Visc, Teceu, Rona, Șugatag, Bocicoi, Körösmező și la negustorii mai mici din alte localități, operația urmînd să se facă de către dregătorii camerali și juzii nobililor.

2. Interzicerea ieșirii pe timp de noapte a oricărei persoane, cu excepția dregătorilor comitatului, fie localnic, fie străin; în timpul zilei se interzice trecerea străinilor fără bilet de trecere (passuales); cei ce ar încerca să o facă să fie predați judelei local sau celui mai apropiat dregător.

3. În orașul Sighet să se instituie pază formată ziua din patru străji în oraș și două la capetele orașului, iar noaptea din douăsprezece străji astfel ca la căderea serii să supravegheze toate străzile. După miezul nopții străjile să fie înlocuite pînă la ziuă cu alte douăsprezece. În celelalte orașe sau sate mai

²⁶ A. Teleki *Család iratai, Repertorium*, întocmit de István Bakács, Budapest, 1970, p. 4.

²⁷ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 190—191.

²⁸ Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura județului Maramureș, Acta politica, doc. 34 din 1784. Vezi și D. Prodan, *Răscoala*, vol. I, p. 555—557; același document aflat în arhiva Comitatului Sătmar, 1784, nr. 1757 din păstrarea Arh. St. Cluj.

mari să fie rinduite cite patru astfel de străji. Necunoscuții găsiți umblind de ici colo să fie duși la închisoare.

4. Asesorul Ioachim Biro să-i cerceteze pe fierari și armurieri și dacă se găsec la ei puști pentru reparat să-i oprească să le restituie fără aprobarea judeului nobililor.

5. Întrucît dintr-o scrisoare adusă de locotenentul de graniță Nimegen reiese că răsculații ar fi aprins noaptea sate din părțile mai apropiate de Transilvania s-a hotărît trimiterea unui asesor și a unui alt cetățean din Sighet să cerceteze drumul din Cavnic, să afle unde se află prădătorii și ce intenții au²⁹.

Cîteva zile mai tîrziu la Sighet este primită și dezbătută în congregația generală a comitatului scrisoarea emisă în sesiunea din 25 noiembrie a Comitatului Solnocul de Mijloc, unit cu Crasna și Chioarul, scrisoare trimisă și comitatului vecin Satu Mare³⁰. Potrivit acesteia țărani români răsculați au ajuns la Calata cu intenția de a ataca și pătrunde în comitatele vecine. Pentru prevenirea acestei eventualități se cerea luarea unor măsuri, recomandîndu-se colaborarea dintre nobilimea înarmată a celor două comitate. Totodată nobilimea înarmată a comitatului își exprima hotărîrea ca sub conducerea comitelui suprem să-i întîmpine pe răsculați³¹.

În anexă, comitatul Solnocul de Mijloc, unit cu Crasna și Chioarul, transmite și comitatului Maramureș copia scrisorii din 17 noiembrie 1784 primită din partea comitatului Tirnava unit cu scaunul Mureș, în care se relatea intenția țărănimii de pretutindeni de a se uni și pornirea „armatei țărănești pentru a șterge nobilimea de pe fața pămîntului“. Și din acest document reiese hotărîrea nobilimii din comitatul Tirnava și Scaunul Mureș, împreună cu cea din comitatele Zărand, Hunedoara, Bihor și Sălaj de a merge împotriva răsculaților și a-i înconjura din toate părțile³².

În aceeași congregație generală a comitatului Maramureș din 13 decembrie se citește și scrisoarea din 22 noiembrie 1784 a comitatului Satu Mare, împreună cu cele șapte puncte cuprinzînd măsurile indicate a fi luate de către juzii cercuali. Îngrijorați de situația existentă, pe lângă măsurile luate la 9 decembrie în cele cinci puncte, congregația hotărîște luarea de noi măsuri printre care și ridicarea a 600 oameni dintre care 400 pedestrași și 200 de husari³³.

Măsurile organului suprem al comitatului Maramureș nu se opresc aici. Cu șapte zile mai tîrziu, la 20 decembrie 1784, are loc o nouă adunare generală în care sînt citite scrisoarea și măsurile în cinci puncte ale vecinilor baiasprieni din 13 decembrie și se iau noi hotărîri privind închiderea cît mai completă a căilor de acces spre teritoriul comitatului. S-a ordonat, în acest scop, juzilor nobililor ca la trecătorile riurilor să se instituie posturi de pază ziua și noaptea, cu misiunea de a reține pe cei suspecți și a-i preda judeului locului celui mai apropiat. În vederea tăierii oricăror legături cu Transilvania și Oașul, prin munții din jur, s-a hotărît închiderea cărărilor și drumurilor cu copaci tăiați și „pînă cînd zăpada nu va fi prea multă să se cerceteze dacă nu cumva au fost deschise, anunțînd în acest caz pe dregătorul oficial cel mai apropiat“³⁴.

²⁹ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 192—193, tradus după transcrierea făcută de I. Sabău în *Ecourile răscoalei*, p. 192—193 conform originalului aflat în arhiva Comitatului Satu Mare, fasc. 3, anexa la act. nr. 443 din 1785.

³⁰ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 183—184 care o citează după exemplarul din fondul Comitatului Satu Mare de la Arh. St. Cluj, fasc. 61, fără număr.

³¹ Arh. St. Baia Mare, fond Prefectura judeului Maramureș, Acta politica, doc nr. 31, f. 1—2.

³² Ibidem, f. 3—4; vezi și I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 184.

³³ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 193

³⁴ Ibidem; vezi și I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 185.

Deși s-au luat atâtea măsuri, liniștea nu a fost deplină nici în Maramureș, în ultimele zile ale anului 1784. O scrisoare adresată contelui Ladislau Telcki la Viena, datată la 24 decembrie 1784, confirmă că în jurul Gorneștilor, în Maramureș și în alte părți românii pîndesc numai prilejul³⁵ să se răscoale. Pentru aceste motive în lunile noiembrie și decembrie 1784 au fost aduse în Maramureș trupe de tîria a patru companii³⁶. Totodată, îngrijorată de averea erarială din Maramureș, în prima parte a lunii ianuarie 1785 Curtea imperială trimite la Sighet pe vicepreședintele camerei aulice Iosif Majlath³⁷ care, la 19 ianuarie 1785, va raporta că toate sînt în liniște. Se pare totuși că această liniște a fost aparentă deoarece Majlath, la 16 februarie 1785, într-o ședință cu întregul personal al cămării, pe lângă cele două companii de soldați menținute în comitat, hotărăște împărțirea a 300 de arme de foc oamenilor credincioși autorităților și a pus la dispoziția celor 12 oficii suma de 494 florini pentru înarmarea și asigurarea caselor de bani³⁸.

Situația de încordare, de nesiguranță, se menține la Baia Mare și în zona dimprejur și în cursul primelor luni ale anului 1785. Semnificativ este faptul că aici, în acest important centru minier numărul unităților militare staționate crește. Știm că la 9 ianuarie exista în oraș regimentul de infanterie Preiss și regimentul de dragoni Berlichingen, pe considerentul că orașul era înconjurat de o populație pur românească („von puren Walachen nur umgeben“)³⁹.

Și în partea de răsărit a actualului județ Maramureș, respectiv în partea lăpușeană a Comitatului Solnocul Dinăuntru, tărînimea română era la curent cu desfășurarea răscoalei, se frămînta și aștepta. Spre exemplu, într-o scrisoare din 7 februarie 1785 adresată dregătorului Gheorghe Bako din Suciul de Sus se spunea că se aude „tot mai de aproape și mai de aproape intenția oamenilor răi de a năvăli și la ei sau înspre ei. Care dacă se vor apropia, prima lor ispită va fi Suciul de Sus, avînd și ajutorul celor de aici (subl. noastră). E drept că în acest comitat toți nobilii apti sînt mobilizați, dar nu și în ținutul Lăpușului, ci numai în jurul Dejului. Au fost conserși și puși sub comandă și nobilii plătitori de porție din ținutul Lăpușului, dar mai mult cei care s-au prezentat singuri. Stă însă acest nobil (nobil de o sesie-n.n.) de strajă cît stă, dar atîta așteaptă să sosească rebelii, nu-i mai poartă mult după aceea grija ungurului“⁴⁰.

Întîlnim astfel și aici atestată starea de spirit a populației române pregătită pentru a se alătura răsculaților, întîlnim și aici elementul conștiinței naționale, mai găsim totodată și dorința de a scăpa odată de împovărătoarele taxe și dări, chiar a micilor nobili. Într-un alt înscris din 18 februarie 1785 vom întîlni și elementul conștiinței că ei, românii, formau marea majoritate a populației. Faptul este recunoscut și de autorități atunci cînd vorbesc de „enormitatea plebei românești“ considerent pentru care, chiar și după înfrîngerea răscoalei, vor solicita ajutor militar, necesar „mai ales pentru locurile muntoase de la hotarele Maramureșului“ (zona Lăpușului către Baia Mare) în care cu venirea primăverii și înfrunzirea pădurilor „umbletul dregătorilor nu este deloc în siguranță“. Notabilitățile susțineau că „e nevoie de miliție pe de o parte în cercul Lăpuș și Piatra (Cetatea de Piatră, respectiv Chioar-n.n.), pe de altă parte în Egregy și Rakos“, unde ca peste tot în Solnocul Interior, Dăbica, Sol-

³⁵ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 319.

³⁶ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 186.

³⁷ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 347.

³⁸ I. Sabău, *Ecourile răscoalei*, p. 186.

³⁹ Arh. St. Cluj-Napoca, fond Tezaurariatul Minier, doc. nr. 83 din 1785, filele 2—3.

⁴⁰ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 392.

nocul de Mijloc „român a ajuns să fie aproape sinonim cu iobag, stăpin cu ungur“⁴¹.

În comitatele în care s-a desfășurat răscoala, ca și în toate celelalte zone locuite de români în care au avut loc frământări și mișcări, mai mult sau mai puțin fâțișe, în timpul dar mai ales după petrecerea acestora au loc anchete, audieri cu depoziții de martori asupra celor întâmplate sau asupra celor ce urmau să se întâmple. O astfel de anchetă cu depoziția a 11 martori a fost începută și la Baia Mare la data 26 ianuarie 1785 și a durat pînă în luna martie a aceluiași an, împotriva preotului greco-catolic român de aici, Gheorghe Maghiar, învinuit de pregătirea românilor din oraș în vederea primirii și trecerii lor de partea răsculaților în cazul în care aceștia ar fi venit în zonă. La sfîrșitul anului 1784 populația românească număra 236 familii, din totalul celor 812 conscrise⁴², reprezentînd astfel 34,40% din întreaga populație a urbei. Cu toate că învinuirile aduse nu s-au adeverit, depozițiile celor 11 martori sînt semnificative prin atestarea faptului că :

- Izbucnirea și desfășurarea răscoalei au fost cunoscute și urmărite și aici nu numai de autorități, dar și de populația română și de restul locuitorilor.
- S-a răspîndit și aici concepția că împăratul i-ar sprijini pe români, răscoala pornind din „porunca“ lui, care le vrea binele, numai „domnii“ nu-l lasă.
- Existau legături și comunicări prin scrisori între românii de aici și cei din partea răsculată, sau din apropierea acesteia. Preotul greco-catolic primise o astfel de scrisoare în care la un moment dat i s-a comunicat că răsculații ar fi la numai trei zile de mers de Baia Mare⁴³.

Coroborînd informațiile din acest proces cu atestarea arestării la Seini a celor doi „popi amăgitori umblînd prin sate cu scrisori“, cu arestarea unui alt „hoț de preot român care a fost în solie în Maramureș cu scrisorile lui Horea... prins la întorcere la începutul anului (1785-n.n.) în Cluj și au găsit la el scrisorile lui Horea“⁴⁴, putem conchide că populația română de aici, pe lângă veștile primite și transmise prin viu grai, a cunoscut, a urmărit și a consimțit la marea răscoală, la „prima afirmare violentă a conștiinței de sine a poporului român...“⁴⁵.

RESUMÉ

S'appuyant sur les informations fournies par des documents d'archives, l'étude met en lumière d'une manière éloquentة l'écho éveillé dans le comitat Maramureș par la révolte de Horea. Les événements de la révolte étaient suivis de près jour par jour, séparément ainsi que dans leur ensemble, par la congrégation générale de ce comitat, dans les séances des autorités civiles, militaires et minières de Sighet, Baia Mare, Baia Sprie et d'autres villes qui préconisaient des mesures de défense contre une éventuelle attaque de la part des insurgés. Les demandes d'aide envoyées par l'administration invoquaient surtout l'agitation qui régnait parmi „l'immensité des Roumains“ vivant en Maramureș, leur refus de s'acquitter de leurs obligations, les liaisons qu'ils entretenaient avec les insurgés et l'atmosphère de tension pouvant dégénérer à chaque instant en une confrontation ouverte.

PRÉCIS

The study, based on the information offered by archival records, presents the echo of Horea's uprising in Maramureș. The general congregation of the

⁴¹ *Ibidem*, vol. I, p. 58.

⁴² Arh. St. Baia Mare, Acte dezbătute în sesiuni, doc. 225, din 1784.

⁴³ *Ibidem* doc. 1073 din 1785, filele 2—3.

⁴⁴ D. Prodan, *Răscoala*, vol. II, p. 336.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 13.

Maramureș county and the meetings of the civil, military and mining authorities in Sighet, Baia Mare, Baia Sprie a.s.o., had in view the daily events and the development of revolution and envisaged some defence measures against a possible attack on the part of insurgents. The requests for assistance on the part of the authorities were determined by the agitation of the "imensity of Romanians" in Maramureș, their refusal to fulfil their duties, their links with the insurgents and the tension that could anytime lead to an open contest.

Ecouri bănățene ale răscoalei lui Horea

COSTIN FENEȘAN

Cercetări de arhivă mai vechi ori mai noi au îngăduit surprinderea ecou-lui puternic înregistrat în Banat de luptele românilor transilvăneni de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan¹ pentru eliberare socială și emancipare națională. Răsunetul a mers pînă la revolta fățișă a țărănimii române în ținuturile bănățene învecinate nemijlocit (părțile Lipovei, Făgetului și Lugojului) cu aria principală de desfășurare a evenimentelor din toamna târzie și iarna anului 1784. Mărturiile în acest sens sînt numeroase și de o mare varietate. Mai puțin ori deloc cunoscut a rămas însă ecoul înregistrat de luptele românilor din Transilvania în Banatul de la cîmpie ori cel de munte, mai cu seamă în regiunea minieră. Documentele depistate recent în arhiva vieneză a Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit — încă foarte puțin valorificată, chiar pentru reconstituirea evenimentelor din Transilvania² — vin să contureze o imagine sugestivă a zilelor de tensiune trăite de Banatul montanistic în toamna și iarna anului 1784 și la începutul anului următor.

Direcția Minieră Bănățeană (cu sediul la Oravița) a primit primele știri despre izbucnirea luptelor din Transilvania încă la începutul lunii noiembrie 1784, din partea funcționarului ei, Johann Simon Rudolf, pe cînd acesta lua parte la congregația generală a comitatului Caraș, întrunită în grabă datorită veștilor de răzmeriță venite de la Dobra, Ilița și Deva. Avînd ocazia să culegă direct de la cei loviți de minia populară amănunte despre evenimentele din Transilvania, Rudolf a zugrăvit superiorilor săi de la Oravița un tablou sumbru și înspăimîntător al celor petrecute pe valea Mureșului, atrăgînd în același timp atenția asupra primejdiei de extindere a „rebeliunii” românești în Banat³.

La 20 noiembrie 1784 Direcția Minieră Bănățeană, raportînd Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit știrile primite despre evenimentele din Transilva-

¹ Cf. I. Borș, *Rapoartele vechiului județ Caraș și alte informațiuni despre revoluția lui Horea*, în „Analele Banatului”, IV, ian.-mart. 1931; A. Țintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în Banat*, în „Studii”, XII (1960), nr. 4; I. P. Munteanu, *Măsuri administrative luate de autoritățile habsburgice în Banat în timpul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Apulum”, VI (1967); C. Feneșan, *Știri asupra ecoului răscoalei lui Horea în Banat*, în „Apulum”, X (1972); D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, ed. I, vol. I, București, 1979; p. 533—544, 560—563.

² Documentele din acest fond de arhivă referitoare la răscoala lui Horea se găsesc în copie sub formă de microfilm la Direcția Generală a Arhivelor Statului (pe viitor Arh. St. București).

³ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 772—773.